

ПЕДАГОГИК ЖАРАЁН ИНТЕГРАЛ ДИНАМИК ТИЗИМ СИФАТИДА

**Тешабоев Акрам Юлдашевич п.ф.н.доцент, Андижон чет тиллар
институтининг кафедра мудири.**

Аннотация. Мақолада замонавий педагогикада педагогик жараён деганда жамият ва шахснинг ўз талабларини қондиришга қаратилган ўқитиш ва тарбиянинг муайян воситалари ва усулларидан фойдаланган ҳолда таълим мазмунини амалга оширувчи ўқитувчи ва ўқувчиларнинг махсус ташкил этилган ўзаро ҳамкорлиги тушунилади. Педагогик жараёнда шахсни шакллантириш, ривожлантириш, тарбиялаш, ўқитиш, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини тарбиялаш жараёнлари уларнинг юзага келишининг барча шароитлари, шакллари ва усуллари билан бирлаштирилади.

Калит сўзлар. Педагогика, психология, диагностика, шахс ва жамият, ўқувчи, ўқитувчи, таълим ва тарбия, жараён, ҳамкорлик.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС КАК ЦЕЛОСТНАЯ ДИНАМИЧЕСКАЯ СИСТЕМА

**Тешабоев Акрам Юлдашевич Кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой Андижанского института иностранных языков**

Абстрактный. В статье под педагогическим процессом в современной педагогике понимается специально организованное взаимное сотрудничество учителей и учащихся, реализующее содержание образования с использованием определенных средств и методов обучения и воспитания, направленное на удовлетворение запросов общества и личности. В педагогическом процессе сочетаются процессы формирования, развития, воспитания, обучения, самообразования и самовоспитания со всеми условиями, формами и способами их протекания.

Ключевые слова. Педагогика, психология, диагностика, личность и общество, ученик, педагог, образование и воспитание, поток, сотрудничество.

THE PEDAGOGICAL PROCESS AS AN INTEGRAL DYNAMIC SYSTEM

**Teshaboev Akram Yuldashevich Candidate of Legal Sciences, Associate
Professor, Head of the Department of the Andijan Institute of Foreign
Languages**

Abstract. In the article, the pedagogical process in modern pedagogy is understood as specially organized mutual cooperation between teachers and students, implementing the content of education using certain means and methods of teaching and upbringing, aimed at meeting the needs of society and the individual. The pedagogical process combines the processes of formation, development, education, training, self-education and self-education with all the conditions, forms and methods of their occurrence.

Key words. Pedagogy, psychology, diagnostics, personality and society, student, teacher, education and upbringing, flow, cooperation.

“Pedagogik jarayon” tushunchasi pedagogika fanining asosiy tushunchasidir. Uni ilmiy leksikaga rus tili o‘qituvchisi P.F. Kapterev (1849-1922). U o‘zining "Pedagogik jarayon" asarida shunday deb yozgan edi: "Pedagogik jarayon ikkita asosiy xarakterli xususiyatni o‘z ichiga oladi: tananing o‘zini o‘zi rivojlantirishga tizimli yordam berish va shaxsni har tomonlama takomillashtirish". Zamonaviy pedagogikada pedagogik jarayon deganda jamiyat va shaxsning o‘zi talablarini qondirishga qaratilgan o‘qitish va tarbiyaning muayyan vositalari va usullaridan foydalangan holda ta’lim mazmunini amalga oshiruvchi o‘qituvchi va o‘quvchilarning maxsus tashkil etilgan o‘zaro hamkorligi tushuniladi. Pedagogik jarayonda shaxsni shakllantirish, rivojlantirish, tarbiyalash, o‘qitish, o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini tarbiyalash jarayonlari ularning yuzaga kelishining barcha sharoitlari, shakllari va usullari bilan birlashtiriladi.

Pedagogik jarayon faqat yuqoridagi jarayonlarning mexanik birikmasi emas, balki o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan yangi yuqori sifatli ta’limdir. Uning asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni aniqlash mumkin: diqqat, ikki

tomonlamalik va yaxlitlik. Pedagogik jarayon har doim aniq maqsad bilan belgilanadi (ko‘p qirrali va barkamol shaxsni shakllantirish), unga erishish uchun o‘qituvchilar ilmiy asoslangan va nazorat qilinadigan faoliyat doirasida optimal psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratadilar . O‘qituvchi ta’lim sohasida yuzaga keladigan har qanday muammo yoki vaziyatlarni hal qilishda ularning echimini umumiy maqsadga erishishga qaratishi kerak. Ikki tomonlamalik pedagogik jarayonning ikkita subyektining mavjudligini nazarda tutadi : doimiy aloqada bo‘lgan o‘qituvchi va talaba. Ikkala tomonning konstruktiv hamkorlik va sheriklikka intilishi ularning har birining muvaffaqiyati uchun shart bo‘lishi mumkin [2].

Pedagogik jarayonning yaxlitligi uning ishlashi uchun zaruriy shartdir. Shu munosabat bilan V.A. Slasteninning ta’kidlashicha[5], faqat yaxlit pedagogik jarayonda to‘liq barkamol shaxs shakllanishi mumkin. Yaxlitlik - bu pedagogik jarayonning sintetik sifati, uning rivojlanishining eng yuqori darajasini, unda faoliyat yurituvchi subyektlarning ongli harakatlari va faoliyati natijasidir. Bu uning tarkibiy qismlarining ichki birligi va ularning uyg‘un o‘zaro ta’sirida namoyon bo‘ladi. Pedagogik jarayonning yaxlitligini shunchaki ta’lim va tarbiya jarayonlarining birligiga, intellektual, axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy va boshqa turdagi ta’lim jarayonlarining birligiga qisqartirib bo‘lmaydi. Pedagogik jarayon barcha ko‘rinishlarda bir va bo‘linmas bo‘lib, uning yaxlitligiga qarama-qarshiliklarni bartaraf etish, doimiy harakat va yangi sifatlarni shakllantirish orqali erishiladi.

Pedagogik jarayonning yaxlitligini aniqroq tushunish uchun ushbu hodisaning asosiy tomonlarini ko‘rib chiqish kerak. [5]V.A. Slastenin ikkita jihatni ajratib turadi: mazmunli va tashkiliy. Mazmuniy jihatdan pedagogik jarayonning yaxlitligi insoniyat tomonidan to‘plangan tajriba: bilim, qobiliyat, ko‘nikma, ijodiy faoliyat tajribasi va hissiy, qadriyat va irodaviy tajribaning ta’lim maqsadi va mazmunida aks etishi bilan ta’minlanadi. atrofimizdagi dunyoga munosabat. Tashkiliy jihatdan pedagogik jarayon yaxlitlik xususiyatiga ega bo‘ladi, agar faqat nisbatan mustaqil tarkibiy jarayonlarning birligi ta’minlansa:

a) ta’lim mazmuni va moddiy-texnik bazasini o‘zlashtirish va loyihalash jarayoni;

b) o‘qituvchilar va talabalarning ta‘lim mazmuni bo‘yicha ishbilarmonlik o‘zaro ta‘siri jarayoni, ularning o‘zlashtirilishi o‘zaro ta‘sirning maqsadi hisoblanadi;

v) o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi shaxsiy munosabatlar (norasmiy muloqot) darajasidagi o‘zaro munosabatlar jarayoni;

d) o‘quvchilarning bevosita o‘qituvchi ishtirokisiz ta‘lim mazmunini o‘zlashtirish jarayoni (o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini tarbiyalash). [4].

Shunday qilib, pedagogik jarayonning harakati uning maqsadlilik, ikki tomonlamalik va yaxlitlik kabi o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Yaxlit pedagogik jarayonning asosiy funksiyalari: o‘qitish, rivojlantirish va tarbiyalash. Ta‘lim funksiyasi an‘anaviy bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan. Rivojlanish funksiyasi aqliy jarayonlarni, nutqni, hissiy, hissiy va vosita sohalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ta‘lim funksiyasi oldingi ikkitasiga qaraganda kengroqdir. Bu shaxsning, uning ongi, his-tuyg‘ulari va xatti-harakatlarining uyg‘un rivojlanishiga qaratilgan. Ta‘lim funksiyasi pedagogik jarayonning etakchi va tuzatuvchi funksiyasidir. Har bir funksiya o‘z maqsadi va tegishli mazmuniga ega bo‘lib, boshqalar bilan chambarchas bog‘liq. Ular bir-biriga kirib, pedagogik jarayonda yagona yaxlitlikni tashkil qiladi va pedagogik tizimning umumiy maqsadiga erishish uchun birgalikda harakat qiladi. [7]

O.A. Aleksandrova ta‘kidlaganidek, afsuski, haqiqiy pedagogik amaliyotda o‘qituvchilar ko‘pincha o‘qitish funksiyasini amalga oshirish bilan cheklanadi. Buning sababi o‘qituvchining o‘z funksional majburiyatlariga nisbatan past kasbiy malakasi va rasmiy munosabatidir. Shaxsning o‘z-o‘zini rivojlantirish va uning individual xususiyatlarini e‘tiborsiz qoldirish pedagogik jarayonning dinamik va faoliyatga asoslangan tizim sifatida yo‘q qilinishiga olib keladi.[10-12] .

Pedagogik jarayonning harakatlantiruvchi kuchlari, har qanday rivojlanayotgan hodisa kabi, qarama-qarshiliklardir. Qarama-qarshiliklarni talqin qilishda mahalliy tadqiqotchilar orasida yagona yondashuv mavjud emas. Masalan, V.A. Slastenin pedagogik jarayonning harakatini belgilovchi obyektiv va subyektiv qarama-qarshiliklarni tahlil qiladi. Obyektiv xarakterdagi eng ko‘p uchraydigan ichki qarama-qarshilik - bu ta‘lim olayotganlarning real imkoniyatlari va jamiyat, maktab va o‘qituvchilar tomonidan ularga qo‘yiladigan talablar o‘rtasidagi nomuvofiqlikdir.

Ammo talablar juda yuqori yoki juda past bo'lsa, ular o'quvchining, demak, butun pedagogik tizimning ko'zlangan maqsad sari harakatlanish manbai bo'lib qolmaydi. Faqat rivojlanish istiqboliga yo'naltirilgan vazifalar qiziqish va ularni hal qilish zaruriyatini uyg'otadi. Bu jamoa va individual o'quvchilar uchun yaqin, o'rta va uzoq istiqbollarni loyihalash, ularni aniqlashtirish va bolalarning o'zlari tomonidan qabul qilinishini ta'minlash zarurligi haqida gapiradi. Bu borada L.S.Vygotskiyning nazariyasi shaxsning rivojlanish zonalari haqida: o'qituvchi o'z faoliyatida e'tibor qaratishi kerak bo'lgan hozirgi va proksimal rivojlanish zonalariga qaratilgan..

Ta'limni demokratlashtirish va insonparvarlashtirish bolalik davridagi pedagogik jarayon va shaxs rivojlanishining asosiy ichki qarama-qarshiligini ochib berdi. Bu bolaning faol tabiati va uning hayotining ijtimoiy-pedagogik sharoitlari o'rtasidagi nomuvofiqlikdir. Asosiy qarama-qarshilik bir qator alohida qarama-qarshiliklar bilan aniqlangan: jamoat manfaatlari va shaxs manfaatlari o'rtasidagi; jamoa va shaxs o'rtasida; ijtimoiy hayotning murakkab hodisalari va ularni tushunish uchun bolalik tajribasining etishmasligi o'rtasida; tez o'sib borayotgan axborot oqimi va ta'lim jarayonining imkoniyatlari o'rtasida.

Subyektivlar orasida V.A. Slastenin quyidagi qarama-qarshiliklarni aniqlaydi: shaxsning yaxlitligi va uning shakllanishiga funksional yondashish, pedagogik jarayonning biryoqlamaligi; shaxs shakllanishining individual ijodiy jarayoni va pedagogik jarayonni tashkil etishning ommaviy reproduktiv xarakteri o'rtasida; shaxsni rivojlantirishda faoliyatning hal qiluvchi ahamiyati va birinchi navbatda og'zaki ta'limga bo'lgan munosabat o'rtasida; shaxsning fuqarolik kamolotida gumanitar fanlarning ortib borayotgan roli va pedagogik jarayonni texnokratlashtirish tendensiyasi o'rtasida.[5]

A.P.Anoshkin pedagogik jarayonning rivojlanishiga turtki beruvchi qarama-qarshiliklarning uchta guruhini ajratib ko'rsatadi: o'quvchining rivojlanishiga turtki bo'lgan qarama-qarshiliklar; o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni murakkablashtiradigan qarama-qarshiliklar; o'qituvchining faoliyati jarayonida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar.

1- guruhga bolaning ongi va xatti-harakati, ongi va his-tuyg'ulari o'rtasidagi ziddiyatlar kiradi; burch va xulq o'rtasida; intilish va real imkoniyatlar o'rtasida; kattalarga bo'lgan ishtiyoq va mustaqillikka intilish o'rtasida; odat va talablar

o‘rtasida va hokazo. O‘qituvchi bu qarama-qarshiliklar haqida bilishi va o‘z o‘quvchilariga ularni konstruktiv tarzda engishga yordam berishi kerak.

2- guruh o‘qituvchi tomonidan qo‘yilgan vazifalar va o‘quvchilarning ularga erishish uchun haqiqiy istagi o‘rtasidagi ziddiyatlarni o‘z ichiga oladi; o‘qituvchi va talaba tomonidan ta‘lim mazmunini tanlash o‘rtasida; o‘qituvchi tomonidan tanlangan pedagogik o‘zaro ta‘sir vositalari, shakllari, usullari va ularni talabalar tomonidan qabul qilinishi o‘rtasida; baholash va o‘zini o‘zi qadrlash o‘rtasidagi va hokazo. O‘qituvchi va talabaning ushbu qarama-qarshiliklarni tushunishi va ularni konstruktiv hal qilish istagi pedagogik jarayonda yanada samarali o‘zaro ta‘sirga yordam beradi.

Qarama-qarshiliklarning 3- guruhi o‘qituvchi faoliyatining tuzilishi bilan bog‘liq. Bu faoliyatning maqsadi va mazmuni o‘rtasidagi nomuvofiqlik tufayli uni tashkil etishdagi qiyinchiliklar; aniq maqsadlar va ularga erishish vositalari; faoliyat mazmuni va tashkil etish shakllari va boshqalar. Bu qarama-qarshiliklarni bilish va ularni bartaraf etish qobiliyati bevosita pedagogik faoliyat sifatiga ta‘sir qiladi.[2]

Bundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, pedagogik jarayon ko‘p komponentli tizim bo‘lib, o‘zida ko‘plab qarama-qarshiliklarni (tashqi, ichki, obyektiv va subyektiv) o‘z ichiga oladi. Aynan ana shu qarama-qarshiliklarning mavjudligi pedagogik jarayonni dinamik tizim sifatida tavsiflaydi. Ularni hal qilishning doimiy ehtiyoji tizimning harakatini, uning rivojlanishini, o‘zini-o‘zi takomillashtirishni va uni aniq, ilmiy boshqarishni tashkil qilishni belgilaydi.

Pedagogik jarayon dinamik va faoliyatga asoslangan tizim sifatida uzluksiz faoliyat yuritadi va rivojlanadi. Agar uning aniq, ilmiy tashkil etilishi mavjud bo‘lsa, u doimiy ravishda o‘zini-o‘zi takomillashtirishga qodir, uni boshqarish yo‘q yoki rasmiylashtirilmasa, u tanazzulga va turg‘unlikka moyil bo‘ladi. Pedagogik jarayonning asosiy birligi pedagogik vazifadir. Haqiqiy o‘qituvchilik faoliyatida o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro ta‘siri natijasida turli vaziyatlar yuzaga keladi. O‘qituvchi bu vaziyatlardan ta‘lim sifatida foydalanishi kerak. Faoliyat maqsadi va uni amalga oshirish shartlari bilan bog‘liq bo‘lgan pedagogik vaziyat pedagogik vazifadir. Har qanday pedagogik tizim doirasidagi pedagogik faoliyat vazifa tuzilmasiga ega, ya‘ni uni turli darajadagi murakkablikdagi son-sanoqsiz masalalarni yechishning o‘zaro

bogʻlangan ketma-ketligi sifatida koʻrsatish mumkin. Bir muammoni hal qilishdan ikkinchisiga oʻtishda pedagogik jarayonning harakatini koʻrish mumkin.

Shuni taʼkidlash kerakki, bu vazifalar ijtimoiy boshqaruvning vazifalari hisoblanadi. Ularning barchasi bir-biriga bogʻlangan toʻrt bosqichdan oʻtishni oʻz ichiga olgan sxematik diagrammaga muvofiq hal qilinadi:

- 1) vaziyatni tahlil qilish va pedagogik vazifani shakllantirish;
- 2) yechim variantlarini loyihalash va berilgan shartlar uchun maqbulini tanlash;
- 3) amaliyotda muammoni hal qilish rejasini amalga oshirish, shu jumladan oʻzaro taʼsirni tashkil etish, pedagogik jarayon oqimini tartibga solish va sozlash;
- 4) qaror natijalarini tahlil qilish.

Pedagogik vazifa haqida gapirganda, u ham pedagogik jarayon bilan bir xil tarkibiy qismlarga ega boʻlgan oʻziga xos turdagi tizim ekanligini unutmasligimiz kerak: oʻqituvchilar, talabalar, mazmun va vositalar.

Har bir tizim maʼlum qonuniyatlar asosida rivojlanadi. Pedagogik jarayonning asosiy qonuni sifatida V.A. Slastenin yosh avlodlar tomonidan katta avlodlarning ijtimoiy tajribasini majburiy ravishda oʻzlashtirishni belgilaydi. Pedagogik jarayon qonuniyatlariga kelsak, bu masala boʻyicha taʼlim nazariyotchilari oʻrtasida umumiy fikr mavjud emas. V.A. Slastenin shunday pedagogik qonuniyatlarni belgilaydi: pedagogik faoliyat mazmuni, shakllari va usullarining jamiyatning iqtisodiy va madaniy rivojlanish darajasiga bogʻliqligi; taʼlim natijalarining atrof-muhit taʼsiriga va oʻquvchi ishtirok etayotgan faoliyatning tabiatiga bogʻliqligi; pedagogik jarayon mazmuni, shakl va usullarining oʻquvchilarning yosh xususiyatlari va imkoniyatlariga muvofiq.[5-9].

Ushbu roʻyxatni T.A StefanovskaY. tomonidan taklif qilingan naqshlar bilan toʻldirish mumkin. . Uning taʼkidlashicha, shaxsni shakllantirish jarayoni uning faol faoliyatisiz mumkin emas; shaxs kamolotining real jarayonida pedagogik tizimning tarkibiy qismlari yagona va yaxlit jarayonni tashkil etar ekan, turli kombinatsiyalarda namoyon boʻladi.

Pedagogik jarayonning tamoyillari orasida quyidagilarni ajratib koʻrsatish mumkin: pedagogik jarayonning insonparvarlik yoʻnalishi, uning hayot va amaliyot bilan bogʻliqligi, ilmiy xarakteri, aniqligi, tabiiy muvofiqligi, pedagogik boshqaruvning

tashabbuskorlik va mustaqillikni rivojlantirish bilan uygʻunligi . oʻquvchilar, bolaning ongi va faolligi, uning ijobiy fazilatlariga tayanishi, bolaga hurmat va oqilona talabchanlik.

Demak, pedagogik jarayon murakkab, ochiq va dinamik tizim boʻlib, oʻziga xos xususiyatlar, vazifalari, harakatlantiruvchi kuchlari, tarkibiy qismlari, qonuniyatlari, qonuniyatlari va tamoyillariga ega. Tizimli yondashuv ushbu murakkab hodisani samarali va samarali boshqarish imkonini beradi. Uning harakatini yoʻnaltirish, yordam berish, aniq rejalashtirish, butun jarayonni tashkil etish va nazorat qilish asosida tuzatish.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Vazirlar Mahkamasining 07.06.2022 yildagi “2022-2023 yillarda Oʻzbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi 310-son qaror.

2.Александрова О. А. Образование: доступность или качество — последствия выбора // Знание. Понимание. Умение. — 2005. — № 2. — С. 83—93.

3.Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. - М.: Просвещение, 2005. - 208с.

4.Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / ИРПО. -М., 2005.-336 с.

5.Сластенин В.А. и др. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина -- М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 576 с.

—6. Djumayeva M.M. Milliy ukuv dasturini amaliyotga joriy etishning didaktik asoslari Innovation in the modem education system march 2021 colletions of scientific works Washington, usa 25th march 2021575-583

7.Djumayeva M.M. Boshlangʻich sinflarda tabbiy fanlarga oid koʻnikmalarni shakllantirish. Zamonaviy boshlangʻich taʼlim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish istiqbollari Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari.Tom 1 № 1 (2023):<http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/812>

8.Djumayev M.I. The development of mathematical abilities in younger students. Science And Innovation International Scientific Journal Volume 2 Issue 1 January 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz/ 424-434

9.Djumayev M.I Formation of mathematical competence in future primary school teachers in the. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 issue 3 march 2023 uif-2022: 8.2 | issn: 2181-3337 | scientists.uz 165-173

10.Djumayev M.I The transformation of te english language’s variants in contemporary great Britain. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 Issue 4 April 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz 19-27 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7818607>

11.Djumaev M.I. Matematika o‘qitishda milliy o‘quv dasurining uzviyligi va uzluksizligining o‘ziga xos xususiyatlari. MUG‘ALLIM HƏM YZLIKSIZ BILIMLENDIRIO‘. Ilimiy-metodikaliq jurnal. ISSN 2181-7138 2023 1-san 314-324 Nəkis

12.Djumaev M.I. Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. SRC/JMCA-123. J Mathe & Comp Appli, 2023 Volume 2(2): 1-5 ISSN: 2754-6705

Research Science and Innovation House